

Marcelina Zdenkowska

UNIVERSITY AS A PERMANENT ELEMENT OF EUROPEAN CULTURE IN THE THOUGHT OF JOSEPH RATZINGER - BENEDICT XVI

Uniwersytet jako stały element kultury europejskiej w myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7909-629X> E-mail: mzdenkowska@o2.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.34.28>

Wstęp

Niewątpliwie rola nauki (w różnych jej aspektach) oraz jej przekazywanie od czasów starożytnych jest nieodłącznym elementem kultury europejskiej. Począwszy do pierwszych greckich filozofów i skupionych wokół nich uczniów, przez akademie, średniowieczne uniwersytety aż po współczesne szkolnictwo wyższe. Joseph Ratzinger (późniejszy papież Benedykt XVI) rozumie uniwersytet jako instytucję, która ma na celu rozwijanie wiedzy naukowej w odpowiedzialności wobec prawdy. Według niego, uniwersytet powinien być miejscem, gdzie studenci i wykładowcy mogą dążyć do prawdy poprzez badania naukowe, dyskusje i wymianę myśli. Podkreśla, że „dom nauki”¹ musi być wolny od wszelkich ograniczeń ideologicznych i politycznych, a jego głównym celem jest poszukiwanie prawdy i rozwijanie wiedzy. Teolog uważał, że zwłaszcza katolickie uniwersytety powinny szczególnie dbać o to, aby integrować wiedzę naukową z katolickim światopoglądem oraz aby kształtować studentów w duchu chrześcijańskim.

1. Relacja wiary i rozumu

Związek między wiarą a rozumem nadal nie jest jednoznaczny i w środowisku naukowym pozostaje tematem debaty. Konflikt między religią a nauką nie ogranicza się jedynie do obszaru poznania i wiedzy; wpływa także na sposób, w jaki postrzegamy całą rzeczywistość. Filozof Andrzej Bronk zwraca uwagę, że ta kontrowersja jest charakterystyczna dla kultury zachodniej i chrześcijaństwa, stanowiąc zjawisko nieznanne w innych religiach i kulturach². Problem ten pojawił się już w starożytnej Grecji, kiedy filozofowie zaczęli analizować te elementy rzeczywistości, które wcześniej były domeną religii.

Aby zrozumieć pojmowanie uniwersytetu przez teologa warto rozpocząć przedstawienia według niego właściwej relacji wiary i rozumu. W wieku XIX nauka oraz związany z nią rozum techniczny zdominował kulturę europejską, czego konsekwencje widoczne są aż do obecnych czasów. Ten sposób postrzegania rzeczywistości, jak zauważa Ratzinger niekiedy pojmowany jest jako poznanie³. Z kolei wiara stała się sprawą prywatną każdego człowieka, a jej oddziaływanie społeczne i kulturowe jest marginalizowane. W cywilizacji europejskiej podkreśla się, że człowiek jest istotą samowystarczalną, która zdolna jest do kontrolowania świata, a pomoc mu w tym mają wysoki stopień osiągnięć technologicznych oraz zaawansowanie nauk ścisłych. Postęp w dziedzinie nauki, ekonomii i poprawy warunków życia miał przynieść ze sobą wygaszenie roli religii, gdyż przestawała ona pełnić swoje społeczne i kulturo-

¹ J. Ratzinger, *Instrukcja O powołaniu teologa w Kościele*, [w:] *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara w Piśmie i tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, przeł. J. Merecki SDS, Wyd. KUL, Lublin 2018, s. 617.

² A. Bronk, *Religia i nauka: dwie prawdy?* „*Filozofia Nauki*” 2006, nr 1(53), s. 33.

³ Warto zaznaczyć, że za początek rozdziału między wiarą i rozumem nastąpił już u Kartezjusza, jednak w XIX wieku przybrał najsilniejszy wymiar. Ponieważ ówczesna świadomość naukowa cechowała się wyparciem z obszaru badań metafizyki, jej miejsce zajęła fizyka z założeniem, że istnieje tylko materia. B. Chyłka, *Od konfliktu do integracji. Historia i teologiczne uzasadnienie metodologicznej odrębności poznania wiary i rozumu*, „*Semina Scientiarum*” 2017, nr 16, s. 121.

we funkcje. Jednak te przewidywania nie sprawdziły się, jak zauważa teolog. Według Ratzingera obecnej kulturze brakuje stabilnego fundamentu w wierze (ma na myśli chrześcijaństwo), co prowadzi do utraty nadziei w Bogu. Jego zdaniem, mimo istotnego znaczenia dla kultury, jest ona lekceważona. Wskazuje, że to właśnie wiara stanowi podstawę umożliwiającą przezwycięzenie uczucia bezsensowności życia. Kultura jedynie służy jako narzędzie do uświadomienia tego Bożego daru, mając jednocześnie potencjał wzmocnienia lub osłabiania go. W sytuacji jego braku, człowiek zaczyna „odczuwać głód czegoś więcej niż tylko jedzenia, odczuwa głód czegoś więcej niż świat może mu w ogóle dać”⁴. W współczesnym świecie postęp naukowo-techniczny otwiera szerokie perspektywy, umożliwiające łatwe podróżowanie po całym globie oraz swobodny dostęp do ogromnej ilości informacji na rozmaite tematy. Niemniej jednak Benedykt XVI wskazuje, że głód duchowy niepodobny jest do zaspokojenia poprzez dobra materialne czy naukową erudycję. Jego zdaniem, jedynie bezpośredni kontakt z Bogiem może zaspokoić tę duchową tęsknotę.

Religia okazuje się nadal nieodzownym składnikiem kultury i naturalną potrzebą ludzką, w związku z czym pytanie o istnienie Boga stale się pojawia. W okresie odrodzenia duchowego, widocznego od drugiej połowy XX wieku, a zwłaszcza w XXI wieku, nie doszło do masowego przyjęcia wiary chrześcijańskiej. Pytanie o Boga nie znikło, lecz wręcz odżyło w obliczu upadku i kryzysu ideologii. Ścisły racjonalizm nie spełnił ludzkiej potrzeby duchowej. Podobne zdanie w tej kwestii wyraża teolog oraz fizyk Michał Heller, który zauważa, że od drugiej połowy XX wieku, naukowcy zwłaszcza związani z naukami ścisłymi dostrzegli, że podstawowe założenia naukowe, również są przedmiotem wiary. Stąd: „przyglądając się dzisiejszej naukowo-filozoficzno-teologicznej scenie dyskusji i polemik, jasno widać, że większości aktorów na tej scenie nie trzeba przekonywać do niezbędności metafizyki”⁵. Problem wiary i rozumu poruszał także Jan Paweł II, który zwracał uwagę na to, że „Ta koncepcja filozoficzna nie uznaje wartości innych form poznania niż formy właściwe dla nauk ścisłych, spychając do sfery wytworów wyobraźni zarówno poznanie religijne i teologiczne, jak i wiedzę z dziedziny etyki i estetyki”⁶.

Zatem jak teolog rozumie wiarę? Jego zdaniem przede wszystkim jest darem od Boga, który w wyniku historii i działania wspólnoty w konkretnej kulturze jest wypracowywany i przyjmowany przez ludzi. Przez co nadaje ona sens i cel ludzkiemu życiu, dodatkowo należy ona do sfery duchowej co oznacza, że nie można jej zredukować do systemu norm i wartości oraz do tego co „można ujrzyć i czego można dotknąć”⁷. Zadaniem wiary jest wskazywanie na prawdę oraz kształtowanie relacji między człowiekiem a Bogiem oraz człowiekiem a człowiekiem, z tego względu, że kieruje ku „«ty» i ku «my» i tylko na drodze tej podwójnej spójni łączy człowieka z Bogiem”⁸. Co więcej odwołuje się ona do pełnego poznania, które funkcjonuje na głębszym poziomie niż poznanie naukowe, gdyż jej istotą jest „zawierzenie się czemuś, czego człowiek sam nie wykonał i nigdy wykonać nie może”⁹.

Podejście Ratzingera do współpracy wiary i rozumu kontynuuje refleksje na temat tej relacji, rozwinięte po Soborze Watykańskim II. Warto jednak podkreślić, że koncepcja wiary, rozumianej jako „akt rozumu, który, w wyniku swobodnego wyboru, akceptuje objawioną prawdę jako własną”¹⁰, została wcześniej sformułowana na przykład przez Świętego Augu-

⁴ J. Ratzinger, *Rybak ludzi w służbie Kościoła* [w:] *Opera Omnia* T. XIV/3-3 – *Kazania*, przeł. M. Górecka, Wyd. KUL, Lublin 2018, s. 1605.

⁵ B. Chyłka, *Od konfliktu do integracji...* dz. cyt., s. 119 cytata za M. Heller, J. *Pasja wiedzy. Między nauką a filozofią*, Kraków 2010, s. 259.

⁶ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, nr 88 [w:] Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wyd. ZNAK, Kraków 2005

⁷ J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, przeł. Z. Włodkowska, Wyd. ZNAK, Kraków 2006, s. 47

⁸ Tamże, s. 92.

⁹ Tamże, s. 268.

¹⁰ T. Dutkiewicz, *Wiara i rozum – fakty i mity. Racjonalność wiary katolickiej*, „Teologia i Człowiek” 2019, nr 4(48), s. 113.

styna. Interesujące stanowisko, które w pewnym stopniu pokrywa się z tym, prezentowanym przez Ratzingera, jest również propagowane przez filozofów takich jak Gianni Vattimo¹¹ czy Jürgen Habermas¹². Jednak, w ich perspektywie, religia nie jest doświadczeniem chrześcijańskim, lecz czysto pragmatycznym elementem, istotnym dla człowieka w kontekście kwestii etyki, moralności i budowania lepszego społeczeństwa.

Według Benedykta XVI, fundamentem materializmu jest twierdzenie, że na samym początku istnieje to, co pozbawione jest rozumu, a jedynie prawa przypadku skonstruowały z tego, co pozbawione rozumu, to, co jest zdolne do racjonalnego pojmowania. W rezultacie całe stworzenie byłoby skutkiem przypadku, co prowadzi do braku przekonania o niezachwianych zasadach moralnych. W tej perspektywie zarówno rzeczywistość, jak i kultura, są postrzegane jako produkty ludzkiego projektu, dostosowane do indywidualnych celów¹³. W związku z tym, teolog rekonstruując tę koncepcję, podkreśla, że irracjonalność jest źródłem rzeczywistości, co stoi w sprzeczności z zasadami racjonalizmu, co tworzy swoisty paradoks. Z kolei wiara zakłada świadome i rozumne stworzenie świata i człowieka przez Absolut, co oznacza działanie celowe i zamierzone.

Chociaż eliminacja religii z przestrzeni publicznej i próby jej wycofania z kultury były kiedyś uważane za przejaw postępu i kierunek ku tolerancji, to obecnie ten pogląd nie wywiera już tak silnego wpływu, jak miało to miejsce w poprzednim wieku. Warto zauważyć, że nadmierna dominacja rozumu, czasem, doprowadzała do wyniszczania podstawowych wartości ludzkich, co świadczy o tym, że jego osąd nie jest bezbłędny i skuteczny. W związku z tym, równowaga i współpraca między rozumem a wiarą mogą przyczynić się do harmonijnego rozwoju jednostki, podczas gdy skrajne przechylenie się w jedną lub drugą stronę zawsze niesie ze sobą negatywne konsekwencje dla kultury¹⁴.

2. Znaczenie prawdy we współczesnym świecie

Pojęcie prawdy zostało zdefiniowane i wyjaśnione w wielu kontekstach naukowych, zwłaszcza w filozofii, obejmującej epistemologię, ontologię, teorię pragmatyczną oraz myśl chrześcijańską. Według Benedykta XVI społeczeństwa rozwinięte (w tym kultura Zachodu) borykają się z utratą potrzeby prawdy. To zjawisko jest rezultatem relatywistycznej interpretacji rzeczywistości, która traktuje wartości jako względne. Jej istnienie jako obiektywnej wartości zostało odrzucone na rzecz pozytywizacji, której priorytetem stało się to, co można zwerifikować i udowodnić. W tej nowej rzeczywistości pojawia się pytanie o trafność i użyteczność. W drugiej połowie XX wieku Ratzinger zauważa, że idea prawdy uległa kolejnym prze-

¹¹ Vattimo twierdzi, że era, w której dominował rozum, należy do minionego czasu, zwanego nowoczesnością, gdzie podstawą była wiara w naukę oraz pewność co do jej właściwości odkrywania prawdy i pewności. Aktualnie panuje ponowoczesność, gdzie moc oddziaływania rozumu osłabła i przeżywa kryzys. Według Vattimo, wynika to z faktu, że istnienie nie da się sprowadzić jedynie do obszaru pewnej wiedzy, lecz jedynie do interpretacji. Dlatego włoski filozof proponuje powrót do religii, ale w oderwaniu od metafizyki. „Sensem przesłania Jezusa nie jest zbawienie i śmierć za grzechy ludzi ani ustanowienie Kościoła, lecz przede wszystkim przykazanie miłości (wokół którego jedynie ma oscylować ponowoczesne chrześcijaństwo)” (A. Torzewski, *Religia a rozum w świetle filozofii Gianniego Vattimo*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2019, nr 3 (27), s. 54). To przede wszystkim powrót do fundamentalnych wartości, jakie niesie ze sobą religia: miłość, solidarność, pokój i empatia.

¹² Z kolei Habermas zauważa, że zdolność rozumu do nauki powinna zawsze iść w parze z utrzymaniem samodzielnosci, co oznacza otwarcie się na różnorodność, aby wykorzystać to, co najlepsze dla siebie. W tym kontekście, nawet religia może stanowić istotne źródło inspiracji. Stąd wynika, że nie powinna ona zniknąć z przestrzeni publicznej, lecz być szanowana, wspierana, a także chroniona ze względu na jej "intuicję normatywną", którą religia przechowuje. Stanowi ona wartość użyteczną dla całego społeczeństwa. Z. Teinert, *Habermas i Ratzinger: wiara i wiedza w dobie sekularyzacji*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2006, nr 20, s. 159.

¹³ J. Ratzinger, *Czas przemian w Europie. Miejsce kościoła i świata*, przeł. M. Mijalska, Wyd. M, Kraków 2005, s. 94-95.

¹⁴ J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, przeł. S. Czerwik, Wyd. Jedność, Kielce 2005, s. 71.

kształceniom, wynikającym z wprowadzenia koncepcji szkoły frankfurckiej i nurtu neomarksyistycznego. Przestaje ona być wykluczana; zamiast tego jest generowana poprzez „metodyczną praktykę”¹⁵. W rezultacie staje się ona wytworem, dotykając również samego człowieka, który zaczyna być traktowany jako przedmiot. Ratzinger podkreśla również problem uznawania prawdy za przejaw nietolerancji i dążenia do podporządkowania sobie innych. Stwierdza, że propagowania tej wartości jako poznawalnej i obiektywnej jest uznawane za atak na tolerancję i pluralizm. Z tego powodu relatywizacja wszystkich punktów widzenia staje się niemożliwa, ponieważ paradoksalnie pluralizm tworzy swoją własną prawdę, nieakceptującą sprzeciwu. Każda sprzeczna wypowiedź czy opinia jest traktowana jako atak i brak szacunku wobec innych, co prowadzi do siłowej tolerancji nie sprzyjającej porozumieniu. W jednym z przemówień teolog, już jako papież, podkreśla, że prawda jest „logosem”, który generuje „dialogos” - komunikację i wspólnotę. Pozwalają one człowiekowi przekroczyć swoje kulturowe ograniczenia i spotkać się z drugą osobą. Wykluczenie prawdy nie jest zatem rozwiązaniem czy przejawem tolerancji, lecz prowadzi do zamknięcia się człowieka zarówno na drugą osobę, jak i na inną kulturę¹⁶.

Prawda stanowi fundamentalną wartość dla kultury, zatem Ratzinger uważa, że każda kultura jest wewnętrznie ukierunkowana na jej poszukiwanie - jest to nadrzędny cel. Człowiek nie pragnie życia w kłamstwie, gdyż każdy potrzebuje poczucia prawdy. Nawet pomimo teorii, które ją negują, nadzieja na osiągnięcie tej wartości lub potwierdzenie, że rzeczywistość otaczająca człowieka jest jej przejawem, wciąż jest powszechna. Według Benedykta XVI, prawda może pochodzić jedynie od Boga i jest darem Jego dla ludzkości. Analizując historię filozofii, Ratzinger wyróżnia dwa etapy, na których można zaobserwować zmianę rozumienia prawdy. Pierwsza przemiana miała miejsce za sprawą Giambattisty Vico¹⁷, a druga dzięki Karolowi Marksowi¹⁸. Skutkiem tych prądów myślowych jest utożsamienie prawdy z postępem - tylko on może dostarczyć pewności, gdyż uniwersalna i nieprzemijalna prawda nie istnieje. Ratzinger zaznacza, że uniwersalność prawdy manifestuje się poprzez posiadanie przez każdego człowieka sumienia, które jest swoistą „pra-pamięcią Dobra i (...) Prawdy”¹⁹ wrytą w naszej pamięci. Ta uniwersalność istnieje wewnętrznie w bycie człowieka, stworzonego na obraz Boga, ukierunkowanego ku tym wartościom zgodnym z Boskim pierwowzorem.

Zdaniem Krzysztofa Góździa, autora artykułu: *Teologia – uniwersytet – nauka w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*. Według Ratzingera etos naukowości opiera się na chęci podporządkowania się prawdzie, co oznacza, że obszar rozumowania na uniwersytecie nie może wykluczać rzeczywistości Boga. Dlatego ludzkość powinna otworzyć się na pełen zakres możliwości rozumu, nie ograniczając jego roli jedynie do materii, która jest poznawalna. Należy poszerzyć ją również na obszar ducha ludzkiego i boskiego, ponieważ działanie w

¹⁵ J. Ratzinger, *Jedność wiary a pluralizm teologiczny. Wprowadzenie i komentarz do tez I-VIII i X-XII Międzynarodowej Komisji Teologicznej* [w:] *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara...*, dz. cyt., s. 192.

¹⁶ Benedykt XVI, *Prawda tworzy komunikację*, [w:] M. Laskowska, K. Marcyński (red), *Komunikacja społeczna według Benedykta XVI*, Wyd. Petrus, Kraków 2016, s. 45.

¹⁷ Vico wprowadził istotną zmianę, zakładając, że prawdziwa wiedza wynika z zrozumienia przyczyny, czyli poznawanie zachodzi, gdy człowiek jest w stanie sięgnąć do źródła stworzenia danej rzeczy. W związku z tym to, co w pełni poznawalne, stanowi efekt działania ludzkiego. W konsekwencji matematyka, będąca produktem ludzkiego umysłu, może być traktowana jako prawda, podobnie jak historia. Z tego wynika, że wszystko poza sferą ludzkiej twórczości pozostaje tajemnicze i nieuchwytnie. J. Ratzinger, *Wprowadzenie...*, dz. cyt., s. 59-60.

¹⁸ U Marksa prawdą nie jest już to co był w stanie wytworzyć człowiek. W konsekwencji pojawiło się niepewność co do wartości pośrednich twórców i niebezpośrednich danych. Zaczęło się kwestionowanie, że prawdziwe zrozumienie można osiągnąć tylko wtedy, gdy coś można powtórnie stworzyć, a eksperymentalnie można to w każdej chwili zweryfikować. Z tego wynika dominacja techniki, która obecnie zajmuje pozycję „zasadniczej zdolności i powinności człowieka” J. Ratzinger, *Wprowadzenie...*, dz. cyt., s. 63.

¹⁹ Benedykt XVI, *Prawda, wartość, władza*, przeł. R. Biel, M. Górecka [w:] *Uwolnić wolność. Wiara i polityka w trzecim tysiącleciu. Teksty wybrane* T. 5, Wyd. KUL, Lublin 2018, s. 104.

zgodzie z rozumem, z logosem, jest zgodne z naturą Boga. Stąd na uniwersytecie konieczna jest racjonalna refleksja nad pytaniem o Boga, a powinna być prowadzona w kontekście wiary chrześcijańskiej²⁰.

3. Problemy i zadania z jakimi mierzy się współczesny uniwersytet

3.1. Wiara i rozum

Problem jedności wiedzy i wiary nie jest związany wyłącznie z współczesnością. Święty Benedykt, założyciel opactwa na Monte Casino, zrezygnował z kształcenia na rzymskiej uczelni, twierdząc, że posiadał wiedzę, „«która nie daje wiedzy, i niepouczony w mądrości»”²¹. Teolog zauważa, że założyciel klasztoru zorientował się, iż kształcenie wymaga nie tylko znajomości faktów i zasad czy czytania, lecz musi być ona powiązana z rozwojem duchowym. Brak tego elementu prowadzi „do duchowego i moralnego wykorzenienia człowieka”²². Ratzinger przytacza te spostrzeżenia świętego Benedykta, ponieważ we współczesnej nauce również brakuje elementu wiary. Człowiek skupia się na rozwoju swoich umiejętnościach technicznych, zapominając, że one nie zaspokoją jego potrzeb duchowych. Zatem uniwersytet powinien na nowo rozpatrzyć dar, jaki niesie ze sobą wiara. Teolog w tym kontekście dostrzega rolę uczelni katolickich, które tę ideę mogą propagować i być przykładem, że rozum i wiara nie stoją w sprzeczności, lecz się uzupełniają.

Ratzinger wyraża przekonanie, że nauka nigdy nie jest działaniem pozbawionym skutków, lecz jest interwencją w otaczający świat. Co powoduje dwie możliwości: mogą być one pożyteczne dla człowieka lub skierowane przeciwko niemu. Teolog podaje przykład nauk humanistycznych, które przez interpretację rzeczywistości (tekstów kultury) kształtują to, jak ludzie widzą świat oraz ich zachowanie. Z kolei nauki ścisłe pozwalają na przemianę i ingerencję w świat. Oznacza to, że człowiek cały czas porusza się wśród dziedzin, które wchodzą na terytorium etyki, „czyli dotykana jest ta przestrzeń, o którą chodzi w wierze chrześcijańskiej”²³. Co więcej, Ratzinger zaznacza, że wiara nie jest tu ograniczeniem rozwoju, ponieważ nie jest ona ideologią, lecz zmusza do podjęcia dialogu i refleksji nad konsekwencjami działania. Warto zaznaczyć, że według byłego prefekta tym co może pomóc w dialogu wiary i rozumu, to także teologia, która jest „cennym dziedzictwem”²⁴ dla każdej uczelni ją posiadającej. Mimo neutralności światopoglądowej, która wyróżnia współczesne zachodnie społeczeństwo, były prefekt zaleca by teologia była wciąż utrzymywana na uniwersytetach. Z tego powodu, że wiara chrześcijańska jest nie tylko dziedzictwem europejskim, ale także ze względu jej „duchowe podstawy, a zatem nie stawia jej na tym samym poziomie co inne religie lub światopoglądy”²⁵.

3.2. Prawda

Benedykt XVI stwierdza, że uniwersytet stał się miejscem, w którym nie ma już „idei wolnego uczonego”²⁶, gdyż każda uczelnia nastawiona jest na przekazywanie wiedzy, która przygotowuje do pełnienia określonego zawodu. Co jest związane z potrzebami rynku pracy. Poprzez upowszechnienie nauki i jej oddziaływania niemal każdy aspekt życia, pojawia się

²⁰ K. Gózdź, *Teologia – uniwersytet – nauka w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Nauk Teologicznych” 2008, T. 3, s. 103.

²¹ J. Ratzinger, *Przemówienie inauguracyjne działalności Uniwersytetu Katolickiego w Eichstatt przekształconego z Wyższej Szkoły Teologicznej*, [w:] *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara...*, dz. cyt., s. 314.

²² Tamże, s. 315.

²³ J. Ratzinger, *Perspektywy uniwersytetu katolickiego. Wywiad AGORY z kard. Josephem Ratzingerem*, Tamże, s. 319.

²⁴ J. Ratzinger, *Instrukcja O powołaniu teologa w Kościele*, Tamże, s. 617.

²⁵ Tamże, s. 618.

²⁶ J. Ratzinger, *Perspektywy uniwersytetu katolickiego. Wywiad AGORY z kard. Josephem Ratzingerem*, [w:] *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara...*, dz. cyt., s. 317.

pytanie o odpowiedzialność etyczną. W opinii Ratzingera, to, co we współczesności jest niepokojącym zjawiskiem, to „że nic, co czyni nauka, nie pozostaje nigdy wyłącznie ideą jakiegoś uczonego, lecz wpływa na całość biegu świata, tak że każdy uczony musi mieć świadomość swojej odpowiedzialności za całokształt”²⁷. Niestety, w przestrzeni uniwersyteckiej jak i naukowej brakuje chęci podjęcia refleksji nad skutkami niektórych działań. W latach 90 w jednym z wywiadów ówczesny Prefekt Kongregacji Nauki Wiary przestrzegł uniwersytety niemieckie przed ich zamknięciem na odpowiedzialność. Zwrócił uwagę, że ich działalność nie może ograniczać się wyłącznie do badań i kształcenia studentów, ale na „przemyśleniu wewnętrznych podstaw ich odpowiedzialności za człowieka i trafnym włączeniu nauki w całość ludzkiej egzystencji”²⁸. Ostrzeżenie to można odnieść do każdej uczelni, zwłaszcza tych działających w zakresie nauk ścisłych.

Z tego powodu zdaniem teologa istotne jest zrozumienie, że droga do prawdy angażuje całego człowieka. Ponieważ to ona odpowiada na pytania egzystencjonalne, które każda istota ludzka sobie zadaje. Zatem, gdy wartość ta jest ignorowana, pojawia się kryzys i zwątpienie. Jednym z zadań uczelni powinna być próba przewyciężenia tego problemu. Według Benedykta XVI: „Nie możemy czynić postępów w poznawaniu czegoś, jeśli nie kierujemy się miłością, i nie możemy też pokochać rzeczy, w której nie dostrzegamy racjonalności, bo «inteligencja nie jest uprzednia w stosunku do miłości: istnieje miłość ubogacona inteligencją oraz inteligencja pełna miłości». Jeśli prawda i dobro są nierozłączne, to tak samo jest w przypadku poznania i miłości. Z tej jedności bierze się spójność życia i myśli, przykład konsekwencji, którego wymaga się od każdego dobrego wychowawcy”²⁹. W pracy intelektualnej i edukacyjnej nieoceniona jest zatem cnota pokory, która chroni przed próżnością, zamykającą dostęp do prawdy. Dlatego zadaniem każdego nauczyciela jest zachęcanie studentów do krytycznego myślenia, analizy oraz podejmowania własnych decyzji oraz kierowanie ku prawdzie³⁰.

Ratzinger zauważa, że kwestia prawdy w nauce staje się szczególnie istotna w społeczeństwach, gdzie sekularystyczna ideologia dąży do rozdziału między prawdą a wiarą. Z tego rozłam wynika tendencja do równouprawniania tej wartości z wiedzą oraz przyjęcie pozytywistycznej mentalności, która, odrzucając metafizykę, neguje fundamentalne zasady wiary i lekceważy potrzebę moralnej wizji świata. W opinii teologa błędne jest przekonanie, które sprawozda prawdę wyłącznie do zbierania informacji. Przeciwnie, jej poznanie dokonuje się poprzez badania naukowe, dyskusję i wymię myśli, czyli coś co jak było wspomniane angażuje całą ludzką istotę. Dodatkowo prowadzi to również do odkrywania dobra³¹.

3.3. Wspólnota uniwersytecka

Współczesna nauka podzielona jest na wiele dziedzin wiedzy, przez co staje się „zlepkiem fachowych i zawodowych ścieżek kształcenia w poszczególnych specjalizacjach”³². Powoduje to zagubienie sensu wspólnoty uczniów i nauczycieli, są oni skoncentrowani na wypełnianiu zasad formalnych, lecz zagubiła się autentyczna łączność między nimi. Ratzinger w jednym ze swoich przemówień, wraca pamięcią do czasów, gdy sam był studentem. To co

²⁷ Tamże, s. 317-318.

²⁸ Tamże, s. 318.

²⁹ Benedykt XVI, *Uniwersytet jest miejscem, w którym poszukuje się prawdy o osobie ludzkiej*, www.opoka.org.pl, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/wykladowcy_sdm_19082011.html [Data dostępu 5.10.2023].

³⁰ Benedykt XVI, *Uniwersytet...*, dz. cyt.

³¹ Benedykt XVI, *Wiara musi być prawdą obecną w naszych uczelniach i szkołach*, www.opoka.org.pl, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_univ_17042008.html [Data dostępu 5.10.2023].

³² J. Ratzinger, *Przemówienie inauguracyjne działalności Uniwersytetu Katolickiego w Eichstatt przekształconego z Wyższej Szkoły Teologicznej*, [w:] *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara...*, dz. cyt., s. 314.

go wtedy zafascynowało to wspólnota profesorów i uczniów, którzy wspólnie poszukiwali prawdy w każdej dziedzinie. Niestety jak zauważa teolog we współczesnym społeczeństwie charakteryzującym się relatywistyczną postawą brak jest stałych punktów odniesienia. Co powoduje zaniechanie dochodzenia do prawdy i poprzestawanie na utylitarystycznej wizji uniwersytetu, który kształci umiejętności techniczne potrzebne na rynku pracy³³. Uczelnia nie może ograniczać się do użyteczności czy pragmatyzmu, ponieważ grozi to nadużyciami nauki „nieuznającej granic poza swoimi własnymi aż do politycznego totalitaryzmu, który łatwo ożywa, kiedy usuwa się wszelkie odniesienia wyższe od prostego rachunku siły. Prawdziwą ideą uniwersytetu jest tymczasem właśnie to, co chroni nas od takiej zawężonej i wypaczonej wizji spraw ludzkich”³⁴. Dla Benedykta XVI uniwersytet pełni rolę domu, w którym dąży się do zrozumienia prawdy o ludzkiej egzystencji. Dlatego Kościół wspiera instytucje uniwersyteckie, gdyż chrześcijańska wiara opowiada o Chrystusie jako Słowie, przez które wszystko się stało, a także o istocie ludzkiej, stworzonej na obraz i podobieństwo Boga. Ta wiadomość dostrzega racjonalność we wszystkim stworzeniu i rozumie człowieka jako istotę zdolną rozpoznawać tę racjonalność i aktywnie w niej uczestniczyć. Uniwersytet zatem ucieleśnia ideał, którego wartości nie powinny być naruszane ani przez ideologie, które zamykają się przed racjonalnym dialogiem, ani przez służalcze podejście do bezwzględnej logiki rynkowej, traktującej człowieka jedynie jako konsumenckiego uczestnika. Wspólnota akademicka również jest odpowiedzialna za przyszłość. Przekazywanie i zdobywanie wiedzy są procesem, który wymaga wrażliwości i refleksji.

Zakończenie

Dla Ratzingera zagrożeniem zarówno dla uniwersytetu jak i społeczeństwa jest skupienie głównie na rozwoju umiejętności technicznych. W związku z tym teolog sugeruje, że uniwersytet powinien ponownie rozważyć wartość, jaką niesie ze sobą wiara. W tym kontekście dostrzega on istotną rolę uczelni katolickich, które mogą stanowić przykład, że rozum i wiara nie muszą być sprzeczne, lecz mogą się uzupełniać. Benedykt XVI wyraża przekonanie, że nauka zawsze niesie za sobą skutki, będąc interwencją w otaczający świat. Istnieją dwie możliwości: mogą być one pożyteczne dla człowieka lub skierowane przeciwko niemu. Teolog przytacza przykład nauk humanistycznych, które kształtują sposób, w jaki ludzie postrzegają świat poprzez interpretację rzeczywistości (tekstów kultury). Z kolei nauki ścisłe umożliwiają przemianę i interwencję w rzeczywistość, wchodząc na obszar etyki, czyli przestrzeni istotnej dla wiary chrześcijańskiej. Podkreśla również, że nie jest ona ograniczeniem rozwoju, lecz stymuluje do dialogu i refleksji nad konsekwencjami działań. Mimo neutralności światopoglądowej współczesnych uczelni, Ratzinger zaleca, aby teologia nadal była obecna na uniwersytetach. Twierdzi, że chrześcijaństwo wnosi istotny wkład do dziedzictwa europejskiego, nie tylko ze względu na swoje korzenie, ale również ze względu na jej duchowe fundamenty, które różnią ją od innych religii i światopoglądów.

Benedykt XVI wskazuje na znaczenie integrowania wiary i rozumu, a także na rolę uczelni w promowaniu tej idei. Prawda, dialog i odpowiedzialność etyczna również są kluczowe dla autentycznego rozwoju jednostki i społeczeństwa. Wspólnota uniwersytecka powinna odzyskać sens wspólnego poszukiwania prawdy, a jej wartości nie powinny ulec naruszeniu przez ideologie czy wyłącznie pragmatyczne podejście do nauki.

Streszczenie:

Przedmiot niniejszego artykułu stanowi opisanie uniwersytetu jako stałego elementu kultury europejskiej w myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Celem artykułu jest prezentacja roli i zagrożeń stojących przed uniwersytetami z perspektywy teologa. Wyzwania

³³ Benedykt XVI, *Uniwersytet...*, dz. cyt.

³⁴ Tamże.

przed jakimi stoją współczesne uczelnie to: jedności rozumu i wiary, prawda oraz kwestia wspólnoty akademickiej. Ratzinger wskazuje na brak tych elementów w współczesnej nauce, gdzie skoncentrowano się na umiejętnościach technicznych kosztem innych potrzeb. Teolog podkreśla, że nauka ma wpływ na świat, wywołując skutki, które mogą być pozytywne lub destrukcyjne dla człowieka. Z kolei problem prawdy pojawia się w nauce, szczególnie w społeczeństwach mocno sekularyzowanych. W kontekście wspólnoty uniwersyteckiej, Benedykt XVI zauważa utratę autentycznej wspólnoty między studentami i nauczycielami w wyniku specjalizacji naukowej. Ostrzega przed utylitaryzmem i pragmatyzmem uniwersytetów, podkreślając, że ich prawdziwą ideą jest poszukiwanie prawdy. Ratzinger zachęca do zintegrowania wiary i wiedzy na uniwersytetach, podkreślając, że prawda, rozwój duchowy oraz autentyczna wspólnota akademicka są kluczowe dla pełnienia roli uczelni w społeczeństwie. Podstawę do analizy myśli Ratzingera nad problematyką uniwersytetów stanowi zbiór jego dzieł: *Opera Omnia T. IX/1 – Wiara w Piśmie i tradycji. Teologiczna nauka o zasadach* oraz dzieła: *Wprowadzenie w chrześcijaństwo, Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*

Słowa kluczowe: Benedykt XVI, prawda, Ratzinger, rozum, uniwersytet, wiara,

Summary:

University as a permanent element of European culture in the thought of Joseph Ratzinger - Benedict XVI

The subject of this article is to describe the University as a permanent element of European culture in the thought of Joseph Ratzinger - Benedict XVI. The purpose of this article is to present the role and threats facing universities from the perspective of a theologian. The challenges facing modern universities are the unity of reason and faith, truth and the question of academic community. Ratzinger points to the lack of these elements in modern science, where the focus has been on technical skills at the expense of other needs. The theologian stresses that science has an impact on the world, producing effects that can be useful or destructive to humans. In turn, the problem of truth arises in science, especially in heavily secularized societies. In the context of the university community, Benedict XVI notes the loss of authentic community between students and teachers as a result of scientific specialization. He warns against the utilitarianism and pragmatism of universities, stressing that their true idea is the search for truth. Ratzinger encourages the integration of faith and knowledge in universities, stressing that truth, spiritual development and an authentic academic community are crucial to the university's role in society. The basis for analyzing Ratzinger's thought on the issue of universities is a collection of his works: *Opera Omnia T. IX/1 - Faith in Scripture and Tradition. Hermeneutics and principles of Catholic Theology*, and the works: *Introduction to Christianity, Europe: Today and Tomorrow*

Keywords: Benedict XVI, faith, Ratzinger, reason, truth, University

Bibliografia:

1. Benedykt XVI, *Prawda tworzy komunikację*, [w:] M. Laskowska, K. Marcyński (red), *Komunikacja społeczna według Benedykta XVI*, Wyd. Petrus, Kraków 2016.
2. Benedykt XVI, *Prawda, wartość, władza*, przeł. R. Biel, M. Górecka [w:] *Uwolnić wolność. Wiara i polityka w trzecim tysiącleciu*. Teksty wybrane T. 5, Wyd. KUL, Lublin 2018.
3. Jan Paweł II, *Encyklika Fides et Ratio*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wyd. ZNAK, Kraków 2005.
4. Ratzinger J., *Czas przemian w Europie. Miejsce kościoła i świata*, przeł. M. Mijalska, Wyd. M, Kraków 2005
5. Ratzinger J., *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, przeł. S. Czerwik, Wyd. Jedność, Kielce 2005.

6. Ratzinger J., *Opera Omnia* T. IX/1 – *Wiara w Piśmie i tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, przeł. J. Merecki SDS, Wyd. KUL, Lublin 2018.

7. Ratzinger J., *Opera Omnia* T. XIV/3-3 – *Kazania*, przeł. M. Górecka, Wyd. KUL, Lublin 2018.

8. Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, przeł. Z. Włodkova, Wyd. ZNAK, Kraków 2006.

Czasopisma:

1. Bronk A., *Religia i nauka: dwie prawdy?*, „Filozofia Nauki” 2006, nr 1(53), s. 33-43.

2. Chyłka B., *Od konfliktu do integracji. Historia i teologiczne uzasadnienie metodologicznej odrębności poznania wiary i rozumu*, „Semina Scientiarum” 2017, nr 16, s. 118–136.

3. Dutkiewicz T., *Wiara i rozum – fakty i mity. Racjonalność wiary katolickiej*, „Teologia i Człowiek” 2019, nr 4(48), s. 111–126.

4. Gózdź K., *Teologia – uniwersytet – nauka w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Nauk Teologicznych” 2008, T. 3, s. 101-118.

5. Teinert Z., *Habermas i Ratzinger: wiara i wiedza w dobie sekularyzacji*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2006, nr 20, s. 151-168.

6. Torzewski T., *Religia a rozum w świetle filozofii Gianniiego Vattimo*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2019, nr 3 (27), s. 45–59.

Netografia:

1. Benedykt XVI, *Uniwersytet jest miejscem, w którym poszukuje się prawdy o osobie ludzkiej*, www.opoka.org.pl,
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/wykladowcy_sdm_19082011.html [Data dostępu 5.10.2023].

2. Benedykt XVI, *Wiara musi być naprawdę obecna w naszych uczelniach i szkołach*, www.opoka.org.pl,
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_univ_17042008.html [Data dostępu 5.10.2023].

3.

4. Marcelina Zdenkowska

5. Klimontów 164

6. 32-112 Klimontów